

IKVILDIENĖ, Stanislava
Lithuania Documentation Project
Lithuanian
RG-50.473*0060

Box 1, Tape 1

Šiame pokalbyje, Stanislava Ikvildienė, Žagarės vietinė gyventoja, gimus 1921 m. spalio 4 d., kalba apie žydus kurie gyveno ir dirbo Žagarėje. Jinai pasakoja savo patirtį dirbant žydų **Aizenštatų** parduotuvėje ir diskutuoja savo supratimą apie žydų religiją ir papročius. Jinai paliūdiuja kaip žydus suvarė į getus Žagarėje ir kalba apie savo bandymą išgelbėti žydę vardu **Estera Lonaite**. Jinai pasakoja kaip jinai matė masines žydų žudynes Žagarės miesto aikštėje 1941-ų metų spalio mėnesį ir pasakoja apie masines žudynes ir kapus parke. Jinai mini kelis atvejus kai žydai buvo sumušti ir sušaudyti prieš masines žudynes. Nors jinai pažinojo lietuvius nusikaltėlius Žagarėje, jinai nenori jų išvardyti.

[01:] 00:41:10 – [01:] 09:16:06
00:43 – 09:38

Jinai prisistato Stanislava Ikvildienė, mergautinė pavardė- Jonutytė, gimus 1921 m. spalio 4 d. Žagarėje (miestas Joniškių rajone, netoli Latvijos sienos), Daukanto gatvėje; pasako kad šeimoje buvo mama, keturios dukros, ir tėvas kuris dirbo stalium, darė karstus. Jinai pasisako kad baigė ketvirtą skyrių ir išėjo dirbti: pirma Latvijoje ganė karves, tada dirbo parduotuvėse. Jinai pasakoja apie savo darbo partiją žydų **Aizenštatų** manufaktūros/medžiagos parduotuvėje kurioje jinai dirbo daugiau kaip metus, kad **Aizenštatai** buvo geri šeiminkai. Mini kad **Aizenštata** sušaudė per masines žudynes parke ir kad jo žmona išvyko gydytis į užsienį ir numirė. Jinai komentuoja kad Žagarėje buvo daug žydų ir žydų parduotuvių, kad žydai gyveno centre; teigia kad pusė Žagarės gyventojų buvo žydai.

[01:] 09:16:07 – [01:] 17:00:10
09:39 – 17:42

Jinai apibendrina žydų valgių papročius ir nusistatymus; kalba apie žydų mėsines; pasako kad žydai prekybininkai parduodavo ant skolos. Toliau vardija žydus daktarus: **Frydmanas**- moterų daktaras, **Fydmano** žmona- dantų gydytoja, **Ydersonas**, **Ligmanas**, ir **Špicas** ir pasako kad daktaro apsilankymas kainavo penkis litus. Toliau pasakoja apie karo pradžią. Ji patikslina kad kaime kaimynas buvo žydas **Kleinas**, šeiminkas, kurio sūnūs gamindavo klijus, kad tolimesnis kaimo gyventojas irgi buvo žydas – **Kala Mikis**. Jinai pasako kad kai vokiečiai užėjo, visi žydai buvo suvaryti į getus, kad getai buvo dviejose vietose- Vilniaus gatvėje ir senoje miesto pusėje, kad dėl griežtos sargybos buvo sunku žydoms paduoti maisto prie geto, kad sargyboje stovėjo vietiniai lietuviai. Jinai paaiškina kad per žydų žudynes atvažiavo kiti nusikalteliai iš miestelių, kad keletą nešiojo vokiškas uniformas, bet visi nešiojo baltus raiščius.

[01:] 17:00:11 – [01:] 24:58:02
17:43 – 25:59

Jinai pasakoja apie žydų šaudymą kuris įvyko miesto turgavietėje, kurį jinai matė su sesę: žydai buvo suvaryti iš geto į miesto skvėrą, vokiečiai **Manteifelis** pasakė žydams kad juos ves į darbą ir tada sušvilpė, kad po švilpuko atbėgo „baltaraiščiai“ ir pradėjo šaudyti žydus, kad keli žydai pabėgo, dauguma buvo sužeisti arba sušaudyti; paaiškina kad patys žydai turėjo sumesti ir lavonus ir sužeistuosius į mašiną ir visi buvo išvežti į parką, kad po žudynių gatvėse buvo daiktų ir daug kraujo, kad gaisrinė mašina buvo atvežta nuplauti kraują turgavietėje. Jinai sako kad po šaudymo „baltaraiščiai“ ieškodavo pasislėpusių žydų ir juos žiauriai mušdavo ir sušaudė, tarp pasislėpusių prisimena **Zagorskį** ir dvi mergaites kurios pasislėpė kuriam laikui ir tada pasidavė sušaudymui. Jinai pasakoja apie žydą malūninką, pavardė **Strulis [Strulys]** kuris sekmingai išvažiavo į užsienį. Jinai patikslina kad žudynės vyko spalio antrą ar ketvirtą dieną, tiksliai neprisimena, kad žydai buvo atvaryti iš geto. Jinai pasakoja kaip prieš žudynes turgavietėje, pirmiausia surinko turtingus žydus, nuvedė į žydų kapines, liepė jiems išsikasti duobes ir juos sušaudė.

[01:] 24:58:03 – [01:] 33:58:08
26:00 – 35:22

Jinai patikslina kad prieš šaudymą turgavietėje buvo keli žydai sušaudyti pavieniui: daktaras **Frydmanas** ir jo žmona, ir rabinas, pavardės neatsimena, kad žino apie šį nušovimą tiksliai iš pasakojimų. Jinai jautriai pareiškia savo liūdesį kai negalėjo padėti žydams per šaudymą; mini žydus prekybininkus- **Šmulis** ir **Malamedas**; teigia kad jinai pažinojo visus žydus kurie buvo sušaudyti turgavietėje, juos pradeda vardinti: **Zagorskis**, **Rebenovičienė**, ir jauna žydė kuri dirbo provizore pas vaistininką Kazlauską. Toliau užsimena kad pati bandė išgelbėti žydę, **Esterą Lonaitę**, bet nepasisekė, kad **Lonaitė** buvo pasislėpusi pas Morkevičių, kad jinai bandė **Lonaitei** atvežti rūbų ir maisto, kad nepasisekė nes vienas vokiečys ir kitas „baltaraištis“ ją surado ir nusivedė; jinai nenori pasakyti to „baltaraiščio“ vardo. Jinai mini kitą žmogų kuris dalyvavo žudynėse, bet nenori pasakyti jo vardo, aiškina kad jis buvo nuteistas 15 metų ir labai gailėjosi kad žudė. Jinai pareiškia kad tie kurie žudė negerai gyveno po to, kad su jais susitikdavo ir kad keli pasakodavo ką jie darė per žudynes.

[01:] 33:58:09 – [01:] 35:56:00
35:23 – 37:26

Jinai pasako kad žydas **Brauda** su dviejais sūnumis buvo sušaudytas ir kad jo žmonai žudikai išpjovė rėžį. Toliau pasakoja apie vieną lietuvį kuris priėmė saugoti du žydus brolius **Tapkus**, kurie turėjo drabužių parduotuvę, ir tada jisai paėmė jų turtą ir išdavė; jinai nenori pasakyti jo vardo.

Box 1, Tape 2

[02:] 00:49:17 – [02:] 09:49:17

00:53 – 10:15

Jinai pasakoja apie žudynes Žagarės aikštėje: patikslina kad **Manteifelis** buvo vokiečys paskirtas tvarkyti reikalus, kad jis kalbėjo vokiškai ir nemokėjo lietuviškai, kad žudynių dieną jisai buvo uniformuotas ir po kalbos sušvilpė; pasakoja kaip po švilpuko subėgo „baltaraiščiai“ į aikštę ir sušaudė žydus; pripažįsta kad negirdėjo **Manteifelio** kalbos, bet girdėjo švilpuką, kad buvo pasislėpus sesers kirpykloje; pasako kad „baltaraiščiai“ buvo lietuviai iš Žagarės ir iš kitų vietų. Jinai pasako kad pabėgusius žydus surasdavo, kad žmonės jų nepriimdavo, kad gete neliko žydų, tik invalidai ar sergantys žydai. Toliau pasakoja apie žydų šeimas ir jų religinius papročius, apie valgius, apie maldas, ir taip toliau

[02:] 09:49:18 – [02:] 17:56:00
10:16 – 18:41

Jinai toliau pasakoja apie žydų šeimas; teigia kad jų šeimose būdavo daug vaikų. Jinai kalba apie ekomonimę padėtį Žagarėje tuo metu: žydų parduotuvėse nebuvo daug pirkėjų, lietuviai vyrai turėdavo keliauti dirbti į Latviją. Jinai pareiškia nuomonę kad „baltaraiščiai“ mušė ir žudė žydus ne iš apykantos ar pykčio, bet pasiplėšti turto; pasako kad „baltaraiščiai“ po žudynių suvežė daug žydų turto paslėpti pas jos kaimynus, du senelius, ir kad po karo sudegė namas; atskleidžia kad kiti kaimynai pasiėmė turto, ir sako kad vokiečiai irgi pasiėmė turtą. Toliau pasakoja kad jinai matė kaip žydų turtą parduodavo varžybose, kad žmonės pirkdavo daiktus; teigia kad jinai pati nieko nenusipirko nes nenorėjo nužudytų žmonių rūbų pirkti.

[02:] 17:56:01 – [02:] 29:00:10
18:42 – 30:14

Jinai paaiškina kad iš duobkasių sužinojo kad aukas nuogai išrengdavo prieš sušaudymą, kad vokiečys stovėjo prie duobės su kulkosvaidžiu, bet nešaudė, kad tik lietuviai „baltaraiščiai“ šaudė. Toliau pasako kad po karo laikraštyje buvo spausdinta nuotrauka vieno jos pažįstamo, miręs, kuri rodė kaip jis su replėm auksinius dantus rovė iš žydų lavonų. Jinai toliau išaiškina ką duobkasiai pasakojo apie šaudymą: kad rabinas nenusirengė ir kad jį žiauriai mušė ir užmušė, kad viskas buvo žiauru; teigia kad duobkasiai buvo varomi kasti per prievartą; pasakoja kaip aukos buvo sušaudytos ant duobės krašto ir tada įkrisdavo į duobę, kad nebuvo tvarkos, kad po žudynių atkasė duobes. Jinai pasako kad po žudynių šaudytojai nepraturtėjo, bet tada pasako kad matydavo žmones apsirengusius žydų rūbais. Jinai sako kad prieš karą visi su žydais sugyvendavo Žagarėje, bet tada viskas pasikeitė; pasakoja vieną atvejį kai vyras sumušė su botagu žydą **Leizerį** kuris vedė savo arklius keliu. Jinai pasako kad žydai bėgo iš Lenkijos ir prašydavo juos pervesti į Latviją, kad jie pasakodavo kas vyksta Lenkijoje, kad Žagarės žydai žinojo kas jų laukia.

[02:] 29:00:11 – [02:] 35:59:14
30:15 – 37:31

Jinai aiškina kad vokiečių metu, kai tik vokiečiai užėjo, sušaudė ir lietuvių be teismo. Toliau pasakoja vėl apie šaudymą aikštėje: sušaudytos aukos buvo nuvežtos į masinę duobę ir kad tą pačią dieną šaudė ir prie duobės. Jinai pareiškia kad žydai buvo labai baugūs, kad jie nebuvo

agresyvūs. Toliau pasakoja kaip žydus iš kitų vietovių suvarė į getą, kad visi pėsti ėjo ir vežė turtą vežimais, kad juos vedė neuniformuota ginkluota sargyba su baltais raiščiais; spėja kad varymas į getą užtruko keletą savaitių, kad žydai pagyveno gete pora savaitių ir tada buvo sušaudyti.

Box 1, Tape 3

[03:] 00:42:00 – [03:] 04:30:17
00:43 – 04:41

Jinai pasakoja apie getą: kad žydai prašydavo atnešti ar nupirkti maisto, kad jinai nunešė duonos ir bulkų ir metė maistą per tvorą, kad **Tiesnesienė**, dar gyva, pasakojo kad gete nebūdavo maisto; jinai pasako kad sargyba stovėdavo lauke ir nežino ar jie eidavo į getą. Jinai patikslina kad žydai buvo suvaryti iš geto į Žagarės aikštę ir sušaudyti tą pačią dieną. Jinai teigia kad nežino ar žmonės pasiėmė iš žydų daiktus kai juos nuvarė sušaudyti aikštėje, bet tada pasakoja kaip viena moteris pasiėmė žydės, **Kremelio** žmonos, raudoną megztinį ir jį nešiodavo.

[03:] 04:30:18 – [03:] 10:11:13
04:42 – 10:36

[kadras pasikeičia, nauja aplinka: Žagarės miesto aikštė; kamera rodo gatvę tada pasisuka ir seka apklaustytoją ir Ikvildiene; jie eina link pastato, sesers kirpyklos, iš kurios jinai matė žydų žudynes aikštėje] Jinai paaiškina kad jos sesuo nuomavo kirpyklą ir butą iš žydo, kad šalia buvo žydo **Kremelio** batų parduotuvė. Jinai prieina prie namo ir paaiškina kaip tas namas tada atrodė. *[girdisi mašinos pravažiuojančios]* Jinai pasako kad žudynių dieną ji užėjo pas seserį anksti iš ryto, kad žydai dar nebuvo suvaryti, kad **Manteifelis** stovėjo ant balkono **Frydmano** namuose, pakalbėjo, ir tada šaudymas prasidėjo. *[kamera juda, rodo gatvę, aikštę, ir Ikvildiene su apklaustytoju]* Jinai aiškina kad „baltaraiščiai“ liepė žydams gulti kai pradėjo šaudyti stovinčius, kad buvo daug sužeistų kuriuos nuvežė į parką, kad nesužeistus varė į parką pėščiom. *[mašinos; garsas blogai įsirašė, apklaustytojas prašo pakartoti]* Jinai pakartoja kad „baltaraiščiai“ išbėgo iš kiemų, liepė žydams gulti ir šaudė stovinčius, kad sužeistas aukas patys žydai turėjo sudėti į mašinas ir kad visus varė prie duobių parke. Jinai parodo langą per kurį viską matė (lango dabar nėra) *[kamera parodo namą]*. Jinai teigia kad „baltaraiščiai“ kurie šaudė buvo ir vietiniai ir atvykę iš kitų miestų. *[kamera sukasi, rodo aikštę]* Jinai pasako kad vienas „baltaraištis“ atėjo pas jos seserį į kirpyklą po šaudymo ir jos klausė: „Kaip Jums patiko ši komedija?“

[03:] 10:11:14 – [03:] 20:02:22
10:37 – 20:52

[kamera juda; operatorių kalba] Jinai teigia kad „baltaraiščiai“ buvo išrykiuoti kiemuose prieš šaudymą, bet apie tą žino tik iš kalbų; kad tuo metu aikštėje nebuvo medžių, kad buvo turgavietė ir viskas matėsi. *[kamera rodo aikštę; žmonės praeina; sunkevežimis kadre]* Jinai aiškina kad vienas sunkvežimis per kelis kartus transportavo sužeistuosius ir negyvus iki parko prie duobės, kad nesužeistos aukos ėjo pėsti. Patikslina kad po aštuonių ryto suvarė žydus į aikštę ir teigia kad

šaudymas prasidėjo devintą ar dešimtą valandą ryto. *[mašina pravažiuoja] [kadras pasikeičia – kamera rodo Ikvildienę ir apklaustytoją iš tolo, prie namų skersai gatvės; jie eina link kameros, kalba]* Jinai patikslina kad tuo metu aikštėje buvo dvi eilės parduotuvių, kad namai ir parduotuvės buvo tuščios, kad aikštė buvo pilna žydų, kai aukos nešėsi ryšulius nes buvo pranešta kad veža į darbą, kad tie ryšuliai išsibarstė per šaudymą. *[kamera rodo namą iš kurio Ikvildienė stebėjo šaudymą aikštėje]* Jinai sako kad pati neišejo iš namų arčiau pasižiūrėti, kad kirpykloje prabuvo visą dieną ir naktį, kad žudikai buvo visi girti. Jinai išvardina žydus kuriuos matė dar gyvus aikštėje per šaudymą: **Rabinovičienė**, banko direktorius, **Aizenštatas**, ir jauna žydė provizorė kuri dirbo Kazlausko vaistinėje; teigia kad nepastebėjo mirusių žydų nes buvo per toli ir buvo pati susijaudinus. *[kamera juda, rodo aikštę]* Jinai pasako kad prieš šaudymą žydės moterys, jaunos ir senos, buvo atvarytos iš geto ravėti aikštę, kad sargyboje stovėjo Žagariškiai „baltaraiščiai.“ Jinai atsisako vardinti „baltaraiščius.“ *[vėjas, operatoriai kalba] [naujas kadras; kamera rodo Ikvildienę einančią su apklaustytoju]* Jinai pasakoja apie šaudymą, pakartoja kad matė vieną sunkvežimį stovintį prie pat sesers kirpyklos. *[sunku išgirsti pokalbį, jie praeina grupę žmonių, girdisi jų pokalbis, neaišku]* Jinai pakartoja kad patys žydai turėjo sumesti lavonus ir sužeistuosius į sunkvežimį. *[kamera juda, vėl girdisi kitų žmonių pokalbiai; filmuoja iš tolo, per medžius; jie toliau eina]* Jinai teigia kad nusikaltėliai išvažiavo (į Sibirą) ir grįžo pakeitę savo pavardes. *[operatorių kalbos]*

[03:] 20:02:23 – [03:] 25:55:11
20:53 – 27:00

[kamera juda, rodo Ikvildienę ir apklaustytoją; girdisi operatorių pokalbis] Jinai pasako kad lietuviai mano kad žydai nėra žmonės. *[jie išeina iš kadro; kamera pajuda; vėl juos rodo, dabar stovinčius vietoj]* Jinai kalba vėl apie sunkvežimius. *[kadras pasikeičia; filmavimas vyksta kitoje vietoje, kamera pritraukia Ikvildienę]* Jinai pasakoja vieną atsitikimą prieš šaudymą: kad viena žydė, P. **Nokumienė [Norkumienė]** kuri gyveno ir turėjo parduotuvę Žagarėje, kartu su dukra pabėgo ir pasislėpė ir tada kas nors jas rado ir nukirto jų abiejų galvas. Jinai nepasako įtariamo žmogaus vardo, nors atskleidžia kad jį suspardė kas nors gatvėje ir jis numirė. *[naujas kadras, ta pati vieta]* Jinai detalčiai ir jautriai pasakoja kitą epizodą kai matė kaip „baltaraiščiai“ sumušė jauną žydą kuris šlavė gatvę.